

JUDr. Filip Křepelka, Ph.D., krepelka@law.muni.cz

2007-SHP-01 Světové hospodářské právo

Úvod do SHP + GATT a WTO-úvod

Povinně volitelný předmět: osmý semestr – magisterské studium “právo”

Vyučuje: **Filip Křepelka** – katedra mezinárodního a evropského práva PrF MU

Zaměření předmětu

Smyslem předmětu je poskytnutí základního přehledu právních aspektů mezinárodního obchodu a mezinárodní hospodářské spolupráce v čase (globalizace).

Zaměřen bude na světový právní rámec, pokud tento chybí, bude řeč o kontinentálním evropském rámci. Proto také název “světové hospodářské právo”.

Předmět má doplnit vysvětlování důležitější integrace v rámci Evropské unie.

Zdroje informací

Základní přehled problémů oboru lze najít v publikaci *Balaš V., Šturma P., Kurs mezinárodního ekonomického práva, 1.vydání, C.H.Beck, 1997, Praha*. Je zjevné, že by to chtělo něco novějšího.

Pozornost otázkám hospodářské integrace a jejího práva věnují i mnohé obecně dostupné české i zahraniční právnické a ekonomické časopisy.

Vyčerpávající faktografické informace lze nalézt na internetu mezinárodních organizací (WTO, OECD, IMF, IBRD+skupina a další odborné organizace), státních orgánů ČR a cizích států stejně jako Evropské unie.

Na rozmanitých internetových stránkách lze nalézt řadu studií jednotlivých problémů.

Dosud jsem nepřipravil žádnou výukovou pomůcku. Na internetu budu vyvěšovat materiály k jednotlivým seminářům. Letos budu pracovat na MULTIMEDU.

Přístup k předmětu

Mezinárodní hospodářská integrace je fenomén v první řadě ekonomický, dále ale také sociální a ekologický.

Už slovo “mezinárodní” implikuje hospodářské aktivity, které překračují hranice států, struktur neoddelitelně spojených a vyjádřených právem.

Mezinárodní obchod a mezinárodní hospodářskou spolupráci samozřejmě vedle práva ovlivňují i ekonomické, sociální, politické a další vlivy. Právo je jak modelováno těmito vlivy. Naopak právo modeluje ekonomiku, sociální a politické poměry (Vzájemné ovlivňování, nikoli příčina a následek).

Ne všechny druhy a případy hospodářské integrace však mají své formálně-právní aspekty, své právní (a zvláště mezinárodně-právní) krytí. V řadě případů toto krytí nebylo a není potřebné k dobrému fungování hospodářských kontaktů.

Účastníci mezinárodních hospodářských vztahů

Státy jsou základními subjekty světového hospodářského práva, vytvářejí jej.

Vedle nich působí také **mezinárodní státní organizace** (viz níže). Dnes několik desítek mezinárodních organizací zabezpečuje mezinárodní obchod a mezinárodní hospodářskou spolupráci. Většina z nich nemá širší rozhodovací kompetence vůči členským státům. Postupné posilování moci je však patrné třeba u WTO.

Jejich *soft law* a modelové právo však velmi silně cestou dobrovolnou a neprávními tlaky ovlivňuje právní úpravu v řadě států, popř. přispívá k její tvorbě ve státech rozvoje. Mezinárodní organizace mají také nepřehlédnutelnou mimoprávní moc.

Značný zprostředkovaný vliv na tvorbu práva a dalších standardů jak na mezinárodní, tak na vnitrostátní úrovni mají nadnárodně působící podniky, v žargonu nevládních organizací **nadnárodní korporace** ("firmy", koncerny, korporace) a jejich zájmové asociace působící v mezinárodním měřítku.

Vliv veřejného mínění Vytvářejí četné světonázorové skupiny, mimo jiné ekologické, sociální, kulturní, náboženské. Fenomén „antiglobalizačního hnutí“.

Integrace a izolacionismus, globalizace

Hospodářské, politické a sociální trendy – a v posledku a ve vazbě s tím též právní trendy – mohou být integrační a desintegrační (izolacionistické). Posledních 15 let lze bezpochyby označit za integrační, protože integrace má celosvětový ráz, hovoří se o globalizaci. Ta má své výrazné právní potvrzení (např. rozvoj práva WTO).

Historie hospodářské integrace v posledních dvou stoletích

Za starověkými (Římská říše) nebo středověkými (Evropa) hospodářskými integracemi se zavřela voda historie.

Počátky moderní hospodářské integrace států lze spatřovat v druhé polovině 18. století nebo v 19. století (většina Evropy a Ameriky, některé oblasti dalších světadílů).

Tehdy se stabilizuje moderní stát a moderní kapitalistické hospodářství s formální rovností hospodářských subjektů. Postupně se odstraňují výsady různých společenských skupin provádět určité hospodářské činnosti (cechy, feudální výsady atd.). Moderní státy se hospodářsky integrují uvnitř, odstraňují se vnitrostátní hospodářské hranice (vnitřní cla apod.).

Navenek si však státy zachovávají plnou autonomii včetně oblasti cel, maximálně je regulují dvoustranné smluvní vztahy. Vícestranná nebo mnohostranná smluvní regulace se objevuje jen v oblasti dopravy a spojů a neprávní cestou se začínají sblížovat technické standardy nových technologií.

Až na výjimky neexistují zóny volného obchodu: dokonce i v rámci jednotlivých koloniálních impérií existují nemalé celní bariéry.

Na přelomu 19. a 20. století přesto liberalizace mezinárodního obchodu a mezinárodní mobilita dosahuje vrcholu. „Tzv. první globalizace“, kdy byl „Bílý muž na vrcholu moci“ (západní civilizace není dnes tak dominantní jako před sto lety).

Přetržkou byla první světová válka. Po první světové válce nestabilita, opakují se tendence k izolacionismu, nástup sociálně demokratické politiky, národní zásahy do hospodářství, zároveň je však patrná a vnímaná potřeba koordinované regulace hospodářských záležitostí, jež začínají mít globální charakter. Otevírá se tak prostor

pro mnohostrannou regulaci a pro vznik mezinárodních organizací. Výrazněji se na mezinárodní úrovni berou na vědomí sociální aspekty.

Po druhé světové válce trend v mnoha ohledech pokračuje, nicméně se vytváří současná verze mezinárodní hospodářského řádu. Výrazně se proměňuje mezinárodní společenství (z 60 států na 200 států). Západní civilizace přestává být dominantní, ba dokonce se dostává do útlumu a defenzívy.

V posledních desetiletích uvolnění mobility kapitálu, hospodářská integrace se zrychluje, narůstá význam mezinárodního práva, které se poměrně rychle rozvíjí.

Optimismus a skepse z globalizace

Důležitost mezinárodní integrace obnažuje problémy, s jejichž existencí a možnými řešení se spojují četné kontroverze. Slovo globalizace Měl bych uchovat jistou zdrženlivost právníka: popisovat a dávat do souvislosti. Polemiku, jež má pochopitelně dopady na rozvoj světového hospodářského práva, ovšem nemohu míjet. Budu se pokoušet připomínat názory více stran.

Česká republika a světová hospodářská integrace

Po roce 1990 se Československo a Česko plně zapojilo do globálního právního rámce (WTO, finanční organizace a trvala účast v organizacích odvětvových).

EU má výlučnou kompetenci ve vnější obchodní politice zbožím a s členskými státy sdílí vnější hospodářskou politiku v dalších oblastech. Nemalá část světového hospodářského práva se následkem toho do českého právního prostředí přenáší prostřednictvím práva EU.

Prameny světového hospodářského práva

Základními prameny světového hospodářského práva jsou mezinárodní smlouvy.

První mezinárodní smlouvy, zpravidla dvoustranné nebo vzácně vícestranné se objevily v 18. a 19. století: Šlo o takzvané *treaties of friendship, commerce and navigation*. Zakládaly garance pro nositele hospodářských činností mezi příslušnými státy. Koncept doložky nejvyšších výhod. Tento model se rozpadá v případě válečných konfliktů.

Po druhé světové válce převládlo přesvědčení o vhodnosti a potřebě globální právní regulace hospodářských záležitostí. Po první světové válce se totiž nepodařilo vytvořit ani stabilní politický řád, natož řád hospodářský. Jen zlomek v tomto kursu probíraných smluv má původ v meziválečném období.

Základem dnešního světového hospodářského práva jsou smlouvy sjednané po roce 1945 (GATT, IMF a další a smlouvy z předchozích období). Množství a rozsah smluv dnes rychle narůstá. Dnes lze hovořit i o mezinárodních kodifikacích (příkladem budiž právo WTO od roku 1994).

Vedle skutečných mezinárodních smluv se objevují také "dohody" druhého řádu mezi polostátními institucemi a nekompetentními státními orgány, které se prosazují vedle nebo náhradou za neexistující vlastní mezinárodní smlouvy.

Je otázka, zda světové hospodářské kontakty dnes regulují nějaké identifikovatelné obyčeje. Vybavme si definici – *usus longaevus et opinio iuris*. Obvyklé chování stran (států) nemusí být ještě jimi pojímáno jako chování právem předpokládané a požadované, může být totiž ekonomickou, sociální a politickou přirozeností.

Vliv na vnitrostátní právo

Světové hospodářské právo – v našem úzkém pojetí pro účely výuky – je samozřejmě právo mezinárodní. Silně nicméně ovlivňuje podobu vnitrostátního práva všech států mezinárodního společenství v míře odpovídající jejich hospodářské integraci se světem.

Zvláště silný vliv je v oblasti práva správního, hospodářského a finančního: ty jsou vlastně často jen prodloužením světového hospodářského práva (v českém prostředí ale také práva Evropské unie jako zprostředkovatele). Dopady najdeme i v oblasti sociálních a ekologických práv a v soukromém právu.

Toto právo může být konkretizací standardů předepsaných v mezinárodních smlouvách. Může být využitím možností tímto mezinárodním právem předvídaných. Může být v rozporu nebo v napětí s takovým mezinárodním právem.

Jde o klasické mezinárodní právo veřejné. Přes všechny řeči o monismu stále převládá dualistická praxe, a to též tam, kde je jinak patrná tendence k monismu (přístup práva EU k právu WTO). Většina států přímý účinek mezinárodních smlouvám všeobecně nepřiznává, to nicméně nevylučuje přímý účinek v řadě jednotlivých případů na základě ústavních či zákonných inkorporací.

SVĚTOVÁ OBCHODNÍ ORGANIZACE – OBECNÁ ČÁST

[Prameny]

Všeobecná dohoda o clech a obchodu z roku 1947 (vládní vyhláškou č. 59/1948 Sb.), uvedená v prozatímní platnost krátce poté.

Dohody uzavřené (vlastně jedna základní dohoda) v souvislosti se založením Světové obchodní organizace (č. 191/1995 Sb.).

[Internet] <http://www.wto.org>

[ITO jako plánovaný pilíř] Vedle IMF a WB (IBRD) měla být International Trade Organization třetí pilíř poválečného uspořádání světového hospodářství, vedle rozvojových a odborných organizací při OSN (UNCTAD, WHO, UNESCO a další).

[Smluvní dílo a jeho osud] Sjednána Charta světového obchodu (Havanská charta). Měla být založena ITO. Nedošlo nikdy k jejímu plnému uvedení v platnost, neboť nedošlo k ratifikaci celého smluvního díla ze strany USA. Ty napadaly nevyváženost liberalizace a požadovaly také větší liberalizaci hospodářství v jiných státech.

[GATT a jeho prozatímní režim] Zavedl se však prozatímní režim uplatňování části Všeobecné dohody o clech a obchodu (*General Agreement on Tariffs and Trade*) protokolem podepsaným souběžně o uvedení dohody v prozatímní účinnost. Tato dohoda pak byla prozatímně účinná po dobu celých 47 let.

[Původní smluvní strany] Původních smluvních stran GATT bylo 23, včetně některých nestátních útvarů s autonomií v oblasti zahraničního obchodu, zejména součástí Britského impéria. Smluvní stranou bylo i Československo. Následně se okruh smluvních stran pomalu rozšiřoval až na 128 v roce 1994.

[Pseudoorganizace] Přestože nedošlo ke zřízení pravé mezinárodní organizace s mezinárodní právní subjektivitou, etabloval se sekretariát s funkcionáři, úředníky, dalšími pracovníky, rozpočtem, vlastními příjmy a imunitami: sídlo v Ženevě.

[Zaměření práva a organizace] Základem uvolnění mezinárodního obchodu ve světovém měřítku je omezování a regulování vývozních a dovozních cel (průvozní cla byla odstraněna již dříve, v evropském prostředí v meziválečném období). Doprovodným opatřením je podstatné omezení kvót na tento mezinárodní obchod. Liberalizuje se touto cestou zejména obchod průmyslovým zbožím, nikoli zbožím zemědělským a službami.

[Doložka nejvyšších výhod] Základním principem je doložka nejvyšších výhod. Smluvní strany nesmějí obchod s jinou smluvní stranou zatěžovat cly a kvótami více než obchod s jinými smluvními stranami. Obchod s nesmluvními stranami GATT (není-li dvoustranná smlouva) lze zatěžovat jakkoli.

[Výjimky ze základní zásady doložky nejvyšších výhod] Výjimkou ze zásady doložky nejvyšších výhod jsou přímo v GATT uvedené preference mezi vybranými skupinami států a celků: imperiální preference, USA-Kuba a další. Je však možné zakládat i další obecné celní unie a zóny volného obchodu, vyžaduje to však povolení GATT / WTO a musejí být splněné podmínky, např. všeobecnost (aby se svévolnou odvětvovou liberalizací cíleně nepoškozovalo některé odvětví třetího státu, riziko *diversion of trade*). Předepsané podmínky směřují k minimalizaci průlomu, který je takovou výjimkou jistě proveden. Průlom představuje samozřejmě narušení jednotného standardu, rozvíjí se diferencovaná integrace atd. Takovou zónou je i ES (EHS,...). Při založení EHS bylo tedy třeba získat povolení ze strany systému GATT.

[Listiny koncesí] Listiny vyjadřují připojený konsensus smluvních stran o výši vzájemně uplatňovaných cel. Jejich výše je pak následně upravována (snižována) v jednotlivých jednacích kolech – viz níže.

[Kvóty] Všeobecně se odstraňují a omezují kvóty zatěžující mezistátní obchod. Přípustné kvóty nesmějí být uplatňovány nediskriminačně.

[Ostatní ustanovení – základní přehled] Požaduje se národní zacházení v oblasti daní a předpisů po proclení (aby se zamezilo dalšímu omezování mezinárodního obchodu nad udržovaná cla). Zavádí se svoboda průvozu (potvrzení faktického odstranění průvozních cel z minulosti), přípustná jsou však různá bezpečnostní a kontrolní omezení. Připouští se vybírání antidumpingových a antisubvenčních cel. Zjišťování hodnoty pro celní účely má být spravedlivé. Regulace označení původu má vést k určení skutečného původu. Formality na hranicích a jejich zpoplatnění má být přiměřené. Obchodní a související předpisy mají být přístupné. Jsou zatím přípustná opatření k ochraně platební bilance a devizová regulace. Zmiňují se subvence a jejich nežádoucí dopad na obchod, stejně jako počínání obchodních monopolů. Všechna uvedená ustanovení GATT 1947 v roce 1994 rozvinuly jednotlivé dílčí smlouvy.

Všude je možné vysledovat paralely s opatřeními zavádějícími volný oběh zboží v rámci Evropského společenství.

[Jednací kola GATT] Během řady desetiletí se uskutečnila řada jednacích kol, jejichž cílem bylo prohloubení práva GATT (po roce 1994 práva WTO). Hlavním účelem však bylo opakované projednání listin koncesí za účelem snižování cel. První kola 1947 – Ženeva, 1949 - Anncy, 1950/51 - Torquay, 1956, Dillon - 1961/62,

1964/67 - Kennedyho, 1973/79 – Tokio, od 80.let. pak tzv. uruguayské kolo jednání. Výsledkem byla redukce cel z 40% přidané hodnoty obchodovaného zboží v roce 1947 na 5% v roce 1994. Od té doby došlo dále k další redukci, v případě některých komodit až k nule (léky, zdravotnická zařízení, hračky, nábytek, papír, ocel).

[Divergence v GATT za posledních 47 let] Výsledkem nestejnomyšlného vývoje a odstředivých tendencí (socialistické státy, socializující rozvojové a zaostalé státy třetího světa, válečné konflikty) bylo vytváření soustředných kruhů na základě prohlubující se integrace mezi jádry světové ekonomiky (USA, západní Evropa – posléze ES, později Japonsko a další tygři a periferními vyspělými státy). V GATT se postupně vytvořil kvazi-institucionalizovaný mechanismus řešení sporů mezi těmito státy, ostatní státy stály na okraji systému a teprve od 80.let se do něj vracely. Počet účastníků jednotlivých kol se různě proměňoval (až uruguayské 125 států).

[Vícestranné smlouvy] Systém začaly vedle zón volného obchodu a celních unií rozrůžňovat také různé dohody, jako například Subsidies Code (1979), ke kterému přistoupila jen třetina smluvních stran. Mnohé z těchto vícestranných smluv se staly předobrazem následných mnohostranných smluv práva WTO.

[Uruguayské kolo jednání a jeho výsledek] Výsledkem uruguayského kola jednání byla vedle dalšího pokroku v oblasti cel též po cca 8 letech sjednání Závěrečného aktu (Final Act) v Marrakéši (přelom 1993/94). Jeho součástí, v podstatě přílohou jsou mnohostranné mezinárodní smlouvy, závazné jako celek pro všechny zúčastněné smluvní strany, jež provedly ratifikaci (tehdy 128 států). Z hlediska teorie mezinárodního práva by se dalo hovořit v podstatě o jedné “kodifikační smlouvě”, odhlédne-li se od vícestranných smluv, které by bylo možné charakterizovat jako opční součást takové kodifikační smlouvy.

[Struktura práva WTO] Závěrečný akt z Marrakéše z roku 1994 je předmluvou k balíku smluv s následující strukturou. Základem je Dohoda o zřízení Světové obchodní organizace), dále procedurální Ujednání o řešení sporů (Dispute Settlement Understanding – DSU), Ujednání o kontrole obchodní politiky (Trade Policy Review Mechanism – TPRM). Základem hmotného práva zůstává ovšem doplněný GATT 1947 (tj. GATT 2 nebo GATT 1994) (jde zejména o různé výkladové doplňky, dohoda sama je nedotčená), na něž ale navazuje 12 výkladových detailních smluv. Druhý pilíř tvoří Všeobecná dohoda o obchodu službami (General Agreement on Trade on Services), spojená s některými vícestrannými úmluvami. Třetí pilíř je Dohoda o obchodních souvislostech práv duševního vlastnictví (TRIPS).

Vícestranné dohody mezi některými státy (mléko, civilní letadla, hovězí, veřejné zakázky). Vše doplňuje několik rezolucí, prohlášení a podobných dokumentů s převážně programovým obsahem.

[Světová obchodní organizace – povaha] (World Trade Organisation – WTO). Založená v roce 1994, je pravou mezinárodní (státní) organizací s mezinárodněprávní subjektivitou. Formálně přidruženou odbornou organizací OSN však není: zakládající státy zvolily samostatný režim a nechtěly vtahovat principy fungování OSN. Všichni členové OSN by totiž měli nárok na členství bez dalšího.

Zaměření organizace: obchod zboží a službami, rozšíření o další zájmy související s mezinárodním obchodem.

[Členství ve WTO] Počet členů nyní 151 (leden 2007), dále je možné členství nestátních subjektů – autonomních a podobných území. Mezi členy nejsou Rusko,

Ukrajina – všichni se však o členství ucházejí a jsou přechodnými pozorovateli. Pozorovatelů je okolo 30 (někteří mají zvláštní status, někteří neratifikovali apod.). Přijímání nových členů vyžaduje souhlas kvalifikované většiny stávajících členů, členové hlasující proti však mohou na nového člena nahlížet jako na nečlena (tím se však rozpadá zase jednotný model). Tato skutečnost vede k separátnímu projednávání vstupu nových členů s nejdůležitějšími státy a hospodářskými seskupeními. Zvláštní členství má EU (uvádějí knihy), přesněji ES v plurálu (uvádí stránka WTO), které je souběžné s členstvím členských států.

EU resp. ES místo členských států jedná s počtem hlasů členských států v oblastech své výlučné kompetence (vnější obchodní zbožová politika – cla a kvóty), V ostatních oblastech jednají členské státy samy nebo společně. EU nemá samostatný hlas.

[Jednací kola WTO] Po založení WTO model kol pokračuje.: Singapur 1996, 1998, Seattle 1999, Dauhá 2001, Cancun 2003, Hongkong 2005. Výsledky těchto kol jsou ale daleko menší než to, které vedlo k založení WTO, neboť všechny sporné body jsou mimořádně citlivé.

[Orgány organizace] WTO má typické orgány běžné mezinárodní organizace. Financování organizace se realizuje prostřednictvím příspěvků členských států. Zaručují se imunity pro organizaci (odkaz na speciální úmluvu) a garantuje se nezávislost.

Konference ministrů – zpravidla ministrů hospodářství, financí nebo zahraničního obchodu nebo podobných představitelů členských států a území zastoupených v organizaci

Generální rada – stálí zástupci států jako COREPER. Chybí zde nějaká selektovaná rada. Existují však dále různé oborové rady a rozmanité výbory. Generální rada zasedá i jako Orgán pro řešení sporů a Orgán TPRM.

Generální ředitel a sekretariát (500 zaměstnanců). Sídlo: Ženeva.

Orgány pro vlastní řešení sporů: panely, odvolací orgán.